

# Историјска истраживања у библиотекарству

Здравко Делетић  
Филозофски факултет, Косовска Митровица  
zdeletic@yahoo.com

## Сажетак

Са становишта методологије историјских наука, у раду се расправља о потреби историјских истраживања у библиотекарству. Дат је опис историјског метода, преглед етапа рада историчара током истраживања. Део излагања бави се утврђивањем чињеница, применом синтезе као научног поступка, говори о хипотезама и примени теорија у историјским истраживањима. Излагање је намењено истраживачима историјске проблематике који нису студирали историјску методологију.

## Кључне речи:

библиотекарство, историјски метод, чињеница, синтеза, хипотеза, теорија.

У свим научним дисциплинама постоји потреба да се осветли нека проблематика у прошлости; свака наука има своју историју, као што то има и делатност којом се бави. У таквим истраживањима примењује се историјски метод, рад са одговарајућим историјским изворима, јер је то једини начин да се упозна прошлост. Општи и посебни методи и поступци истраживања користе се као методи сазнања или у деловима истраживања и обраде чињеница, док је основни истраживачки метод историјски.

У библиотекарству се изводе истраживања која су у служби унапређивања саме делатности, она о обради, смештају, чувању, коришћењу и промоцији библиотечког материјала. Међутим, постоји потреба и за историјским истраживањима, истраживањем трајања књиге и библиотекарства, о томе када је нешто настало, како се развијало, ко су знаменити посленици из ове области.

Библиографија има одлике историјског истраживања, трага се за подацима ко је, када и како нешто написао и објавио. Историја старе књиге бави се питањима када је неки рукопис настао, ко је преписивач или непотписани аутор, где је и како књига настала, каква је њена историја (ко су били власници). То нису атрактивна питања, али су потребна ради целовитих сазнања. Палеографска и дипломатичка истраживања у основи су историјска. Историја рукописних књига и инкунабула, у којој доминирају лингвистички проблеми, проучава се применом историјског метода (није важно шта је предмет, већ како се он изучава). Настанак и развој штампарија, познати штампари и издавачи, занимљива су тема у области историје културе. Историја листова и часописа неспорна је историјска истраживачка тема. Увек се може говорити о трајању, променама у времену и стваралаштву као процесу.

Некоме може бити интересантно како се развијало библиотекарство као делатност, од личних збирки, ма-настирских или властелинских библиотека, до уређене делатности од посебног културног значаја. Није спорно да су библиотеке чувари писаних материјала који су културна тековина и народна баштина. Некад и историја поједине библиотеке може да буде занимљива тема, нарочито када се ради о старијим библиотекама, чији су по-чеци често везани за знамените појединце или се налазе у зградама чије су архитекте или задужбинари историјске личности. Има разлога да се и живот и рад неких појединаца истражује у домену рада познате библиотеке или делатности у целини. Све су то историјска истраживања.

Историјско истраживање специфичне проблематике захтева знања из струке, али и знања из историје. Карактер, често и резултат истраживања, може да зависи од профила истраживача. Када се проблематиком библиотекарства бави стручњак са филолошким образовањем и искуством у библиотекарству, у његовом истраживању и готовом раду преовлађују стручна питања и терминологија, он проучава проблематику од струке ка историји, којој даје мањи значај, некад буде непрецизан или остане недоречен. Разлог томе су недовољна знања из историје и њене методологије. Ако исту проблематику проучава историчар, у његовом истраживању више долази до изражаја историјска компонента, пре свега правна и административна материја, стручна питања могу да буду недовољно обрађена или непрецизно изложена. Разлог су недовољна знања из лингвистике и библиотекарства или једностран увид у значај изучаваног проблема. Решење је у интердисциплинарним студијама и истраживањима; корисно је да се истраживањем бави тим састављен од стручњака различитих знања и интересовања, састављен тако да се покрије проблем у целини.

Задатак истраживања прошлости је да открије меродавна сведочанства и утврди чињенице о којима сведоче, да их вреднује и повеже, на основу података из њих да реконструише и објасни догађај (појаву, процес) од узрока, преко тока (и учесника) до његових последица. Суштина рада историчара може да се сведе на утврђивање чињеница, њихов опис, систематизацију и интерпретацију (објашњење) чињеница и веза са другим чињеницама у времену и простору. Ово је сажет опис историјског метода, који се примењује у истраживању прошлости у свим наукама.

Централно место класичног историјског метода је рад са историјским изворима, научна обрада – критика извора. Истраживање прошлости (прикупљање и обрада извора, утврђивање и објашњавање чињеница) одвија се кроз радње које се у функцији разумевања суштине историјског метода могу посматрати као етапе истраживања, мада је реч о јединственом процесу.

Истраживање почиње избором проблема, одређивањем теме. Науку начелно интересује све што се некад (негде и некоме) догодило, али истраживање има шансу да успе само ако се односи на јасно одређен проблем. Тек кад знамо шта истражујемо, можемо да планирамо како ћемо то урадити.

Избор и формулација теме, обично као радног наслова, као и израда плана истраживања и прикупљања података о литератури и изворима (радна библиографија), почетне су радње у истраживачком раду. Планом истраживања предвиђају се методи и технике прикупљања и обраде материјала, што се током рада може допуњавати и усавршавати.

Следе активности посвећене упознавању и прикупљању извора, историјског и научног материјала који се у њима налази. Под упознавањем се подразумева знање о томе који су извори релевантни за одређену проблематику, у којим архивима и фондовима се очекује да постоје, познавање збирки и едиција објављених извора, познавање литературе у којој се говори о проблему који се истражује, нарочито о грађи на основу које је та литература написана. Под прикупљањем се подразумева трагање за изворима, њихово проналажење, снимање или преписивање, прављење извода, речју, сакупљање у формалном смислу.

Сакупљањем извора ствара се документарна и фактографска основа за даљи научни рад, обраду извора ради утврђивања чињеница и стварања научних сазнања на основу утврђених чињеница, њихових значења и веза.

Утврдити чињеницу значи доказати да нешто што је означено бројем, појмом (догађај, појава, процес, институција, појединац) или ставом јесте, да постоји, у случају историје да јесте било – постојало. Утврдити чињеницу и објаснити је није исто, утврђивање је нужан услов, али није и циљ научног напора. Да би чињеница добила значење, научник мора да се одреди

према њој, да искаже неки став. „Историјска чињеница је интелектуални избор који разликује историју од објављивања неиздиференциране историјске грађе.”<sup>1</sup> Тек кад се усамљеној чињеници одреде садржај и значење, она добија смисао и укључује се у историјску причу (објашњење).

Чињеница као таква постоји (ако утврдимо да постоји), од нашег вредновања њеног учинка зависи који је значај њеног постојања. Она је реална, утврђено је да постоји (ако није утврђено онда није чињеница), њен учинак подлеже вредносним квалификацијама. „Значења чињеница нису исто што и чињенице, иако она нису мање стварна. Не постоје истините чињенице, него само истинити (или неистинити) искази о њима. Чињенице само постоје. Тек њихово тумачење од стране научника може бити истинито или неистинито.”<sup>2</sup>

Постоје историјске и научне чињенице. Историјска чињеница (траг о њој у извору) је могућност, постаје стварност кад историчар исту утврди и убедљиво објасни. Описати и објаснити (претходно разумети) чињеницу значи утврдити њен настанак, установити садржај (шта значи као податак или став) и њено деловање (везе са другим чињеницама, утицај који трпи или врши, трајање, последице које изазива, итд). Историјска чињеница је саставни део историје, као предмет историјских проучавања, кроз историчарев исказ о истој постаје историографска – научна чињеница. Она је историчарев исказ о историјској чињеници, на који могу да утичу друге чињенице и њихово уопштавање. Зато историјска и научна чињеница не морају да се подударују, научна чињеница може имати шири садржај и значење, може бити и теоријска.

Историјски факт је независан од историчара, истраживач „конструише“ чињенице: даје им живот у облику научног исказа. Други историчар, па и исти уз нека другачије постављена питања, може истој чињеници дати друго значење. Мишљење научника о чињеници стварности не утиче на њу саму, она и даље постоји у неизмењеном облику и подложна је тумачењима.

После извршене критике извора, издавања и евидентирања материјала из извора (и литературе) неопходно је извршити критичко сређивање прикупљеног материјала. Критика извора (и литературе) обавља се делимично у фази њихове обраде, пре свега у формалном смислу (спољашња критика извора). То није целовита критика (провера и оцена) исказа извора. Током рада у архиву или библиотеци, истраживач је упућен на извор који обрађује; нема сазнања која ће му пружити каснија истраживања, промишљање и повезивање прикупљене грађе, зато је ова фаза рада више сакупљачка.

<sup>1</sup> Франсоа Фире, *Рагионица историје* (Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића 1994), 28.

<sup>2</sup> Đuro Šušnjić, *Metodologija: kritika nauke* (Београд: Ћигоја штампа 1999), 298.

Проналажење чињеница није циљ рада историчара, то је етапа решавања проблема. Чињенице је потребно обрадити и на основу њихових значења и веза доћи до сазнања о предмету истраживања.

У поступку прикупљања грађе истраживач ради са појединачним изворима. У фази сређивања материјала потребно је сав прикупљени материјал објединити: критички размотрити, упоредити, превредновати, коначно утврдити чињенице, класификовати и повезати их, извршити распоред према плану излагања и на тај начин ући у фазу научне синтезе (писања текста), тј. интерпретације и објашњавања чињеница, њихових веза и последица.

У фази сређивања материјала истраживач има за циљ да вреднује и логично распореди цео прикупљени материјал, прави у току обраде грађе и делове текста, али не тежи да то буде коначан исказ. Тек у фази синтезе он има пред собом целину проблема којим се бави, има јасан увид у све делове проблема и грађу са којом располаже. При томе, историчар није слободан да претпоставља, извори и прикупљена грађа одређују му оквире у којима би требало да тражи објашњења и одговоре на своја питања. Истраживач мора стално да проверава своја истраживачка питања, мења или напушта своје првобитне појмовне моделе за објашњења, усваја нове.

Током оцене и сређивања научне грађе, истраживач обавља синтезу. То је метод или фаза рада у којој истраживач проблемски и логички обједињава, повезује прикупљени материјал подвргнут претходно странеј анализи, на основу утврђених веза објашњава чињенице, односе, догађаје, појаве, процесе; даје нови смисао прикупљеном материјалу; реконструише и објашњава – тумачи прошлост; ствара научно дело – закључак (историјску причу). При томе користи појмове, хипотезе, теорије и моделе који су формиран у оквиру историјских наука, али и оне из домена других друштвених наука. „Тумачење се, дакле, састоји у превазилажењу нивоа описаних података како би се он повезао са другим нивоима историјске стварности. Оно обично изискује додатне податке, који припадају другом пољу, и који нису ни нужно расположиви ни нужно јасни.”<sup>3</sup>

Циљ синтезе је да се што потпуније и објективније објасни прошлост и покаже изворна основа научног рада, да се документују изнете чињенице, ставови, закључци, исказ научног рада у појединостима и у целини.

Синтеза представља уопштавање података добијених анализом, али то није збир података утврђених њоме, већ откривање веза и значења међу њима; синтеза даје значење утврђеним подацима, кроз теоријско повезивање и уопштавање ствара закључак као нов квалитет (научно објашњење).

У историјском истраживању, прикупљање и изучавање чињеница не завршава се описом догађаја и појава који се изучавају. Значајни део истраживања остао би недовршен ако се не изврши и одговарајуће теоријско уопштавање, којим се чињенице повезују у систем знања. „Историографска синтеза почива на проучавању историјских извора, историјског материјала који нам даје могућност за историографску реконструкцију прошлости. Задатак је те стручне, историографске синтезе да да тачну и историографски сажету слику стања и догађаја у прошлости, утврђујући стварну повезаност међу чињеницама и појавама.”<sup>4</sup>

Појам синтеза користи се и за појединачне радове; често се за неку монографију каже да представља „синтезу“ о конкретном проблему. Тиме се хоће рећи да је то рад који обједињава више појединачних радова о саставним деловима проблема, да сумира до тада вредна истраживања и пружа целовито објашњење проблема.

Заједничко у оба значења појма синтеза (метод и појединачни рад) је оно што означава логичку операцију или метод синтезе: обједињавање више појединачних података и стварање закључка, заснованог на утврђеним чињеницама, њиховом објашњењу и теоријском повезивању у систем научног знања.

У фази сређивања материјала и научне синтезе, долазе до изражаја историчарева схватања у области филозофије и теорије историје, при чему велики значај имају хипотезе и теорије. Оне омогућавају да се успостављањем односа (веза и утицаја) између чињеница и појмова успоставе везе и односи и понуде одговори на истраживачка питања.

Хипотеза у историјској науци нема смисао радне (или нулте) хипотезе као у експерименталним истраживањима. У историјској науци хипотеза успоставља могућу повезаност међу појавама, путем ње се откривају односи између појава (оличених у појмовима). Она је одговор на практични (научни) проблем, покушај његовог рационалног решења.

Најпростији ниво хипотезе је питање које истраживач поставља изворима, односно претпостављени одговор који из питања следи. У суштини, и историчарев закључак је хипотеза, зато се често и дешава да нова тумачења измене претходна. Хипотеза није произвољна мисаона конструкција, појмови садржани у хипотезама морају да се документују чињеницама, историчар мора да се позове на изворе и чињенице (из извора или науке) којима је доказује.

Традиционални историчари имају отпор према хипотезама, теоријама и моделима, али се многи проблеми, пре свега из друштвене историје, објашњења појава, процеса и структура („дугог трајања“) не могу ваљано и потпуно решити без њихове примене. Хипо-

<sup>3</sup> Ф. Фире, нав. дело, 115.

<sup>4</sup> Branislav Đurđević, „Синтеза као метод у историји“, *Radovi Akademije nauka BiH* XXXII (1967): 37.

тезе не прејудуцирају истраживања, оне олакшавају оријентацију истраживачу у хаосу нагомилане емпирије. Хипотезом се утврђује шта истражујемо и уноси ред међу чињеницама и појмовима, она служи као водич у истраживању. Тек ако постоји правилно постављена хипотеза или теорија, могу се тражити (и наћи) чињенице које о њој говоре. При томе, истраживач не бира чињенице које му одговарају, он бира свој став према њима, значење које им придаје (како их објашњава), али тиме не мења саме чињенице, оне постоје у извору, у прошлости јесу биле независно од посматрача. Потенцијалне чињенице остају у изворима доступне за другачија тумачења.

Теорије служе да се чињеницама одреди значење, да се оне опишу и објасне (исторично повежу). „Сви наши појмови, класификације и типологије не потичу из спољашње стварности, него се уносе у њу, да бисмо је описали и средили.”<sup>5</sup>

Теорије у науци имају више функција: оне служе као водичи у истраживању; помоћу теорије повезујемо појединачне закључке у систем; у склопу њих објашњавамо закључке и законе и проверавамо их; коначно, теорија може послужити као нова идеја, инспирација.

Завршна етапа у раду истраживача је саопштавање резултата, експозиција, извештај о истраживању. Све док рад не буде учињен доступним јавности, пре свега научној, он нема функцију научног рада, није у употреби, а није ни проверљив. Резултати истраживања могу бити саопштени усмено, што се ради на научним и стручним скуповима, или у писаној форми, као краћи извод или целовит рад.

Експозиција се може посматрати са више аспеката. Пре свега, то је процес писања рада, мисаона и садржинска синтеза прикупљених чињеница и исказа о њима (научних чињеница). Она има интелектуални карактер, у овој фази рада научник ствара и усавршава своје дело, даје му коначан облик и садржај. Такође, води се рачуна и о научном апарату, прецизира се документовање текста (архивске и друге референце, напомене).

Експозицији припада језичка и стилска компонента рукописа. Посебан значај има адекватан избор речи и прецизност појмова (стручних или техничких термина) и исказа, као и употреба класификационих појмова. Аутор настоји да своје мисли искаже стилски што лепше, језички и логички што правилније. Води се рачуна о композицији рада (поступност излагања, правилан распоред и однос делова рада). И то је интелектуална радња, наглашено литерарног карактера, али ако се лоше изведе, може утицати на правилност исказа.

Треба истаћи да је класични историјски метод развијен за рад са изворима за историју старог и средњег века. За те периоде има мало извора, писани су на различитим и мало познатим језицима и на материјалима

који су употребљавани у ограниченим временским периодима. У раду са тим изворима потребна су знања из помоћних дисциплина и познавање језика којима се данас не говори. За изворе о новом веку, нарочито за XIX и XX век, многа од тих знања нису потребна. Наиме, развијена су правила канцеларијског пословања, кореспонденције и архивирања списа, писани извори су по правилу датирани, потписани и оверени, заведени у деловоднике, итд. За ову грађу се „спољња критика” обично своди на проверу аутентичности извора, затим се прелази на проверу истинитости исказа, односно проналажење везе међу изворима и неисказаних значења чињеница и исказа. Осим тога, за овај период постоји обиље извора, нејасан или сумњив извор лакше је одбаци и надокнадити другим.

Класичан историјски метод и даље доминира у обради појединачних догађаја, пре свега из војне и политичке историје. За обраду садржаја из друштвене историје, историје појава, процеса и структура, као и проблема у бројним гранама људског деловања, потребни су други извори и методи или њихове комбинације.<sup>6</sup> Међутим, оне су у служби историјског метода, који је примарни: увек треба наћи и обрадити извор, утврдити чињенице, дати им значење и ваљано (и исторично) објаснити у контексту истраживања.

У раду су изложене основне одлике историјског метода, тј. процеса обављања научног истраживања историјске проблематике у библиотекарству или некој другој друштвено-хуманистичкој науци. Метод је универзалан за истраживање прошлости, трајања и развоја догађаја, појава, процеса, институција, људских заједница, али и појединаца који су својим радом заслужили да буду упамћени.

<sup>5</sup> Д. Шушњић, *nav. delo*, 91.

<sup>6</sup> Опширније: Милорад Екмечић, „Размишљања о методологији савремене историје”, *Историјски часопис* књ. XLII-XLIII (1995 – 1996): 357.

## Литература

1. Blek, Džeremi i Donald M. Makrejld. *Izučavanje istorije*. Beograd: Clio, 2007.
2. Делетић, Здравко. *Занат историјара: метод и техника историописања*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Учитељски факултет, 2008.
3. Đurđev, Branislav. „Sinteza kao metod u istoriji”. *Radovi Akademije nauka BiH XXXII* (1967): 5-51.
4. Екмечић, Милорад. „Размишљања о методологији савремене историје”. *Историјски часопис*, књ. XLII-XLIII (1995 – 1996): 331-371.
5. Mitrović, Andrej. *Raspravlanje sa Klio: o istoriji, istorijskoj svesti i historiografiji*. Sarajevo: Svjetlost, 1991.
6. Тош, Џон. *Упраћању за историјом*. Београд: Clio, 2008.
7. Ћелстали, Кнут. *Прошлост није више што је некад била: увод у историографију*. Београд: Геополитика, 2004.
8. Фире, Франсоа. *Радионица историје*. Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића, 1994.
9. Šušnjić, Đuro. *Metodologija: kritika nauke*. Beograd: Čigoja štampa, 1999.

## Historical Researches in the Librarianship

### Summary

Task of the research of the past is to reveal the authoritative testimonies, determine, evaluate and connect the facts, reconstruct and explain the event (phenomenon, process) starting from the causes, through its course (and participants) to its consequences. The essence of the historian's work can be brought down to determining the facts, their description, systematization and interpretation (explanation) of the facts and their connections with other facts within time and space. This is a concise description of the historical method, which is used in the research of the past in all sciences.

From the standpoint of the methodology of historical sciences, the paper discusses the need for historical researches in the librarianship. A description of the historical method and an overview of the work stages during the research are included. Part of the paper deals with determination of the facts, the use of synthesis as a scientific process and tells about hypotheses and the use of theories in historical researches. This article is intended for researchers of historical concerns who have not studied the historical methodology.

### Key words:

librarianship, historical method, facts, synthesis, hypothesis, theory.

Примљено: 14. децембра 2010.  
Прихваћено за објављивање: 28. децембра 2010.